

Тақризи

ба автореферати диссертатсияи Каримов Самариддин Раҳматуллоевич дар мавзуи “Таҳлили лингвокултурологии лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар асоси осори хаттии забони адабии тоҷикии асрҳои X-XII” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ

Таърихи луғавии забон ҳамчун як қисми системаи нутқ дунёи бою рангин дорад. Он дар тӯли ҳазорсолаҳо инкишоф ёфта, таҷассумгари тамоми самтҳои ҳаёт мебошад ва аз як сатҳ ба сатҳи дигар, аз як давраи инкишоф ба давраи дигар мунтазам ҳаракат мекунад. Омӯзиши воҳидҳои лексикӣ ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар забони тоҷикӣ бисёре аз воқеиятҳои забонӣ-фарҳангӣ ва таърихи равшан месозад.

Таҳлил ва татбиқи луғавии лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо аз он сабаб низ муҳим ва зарур аст, ки онҳо дар бахшҳои таърихи ҷомеашиносӣ, антропология ва этнография, хоҷагиву иқтисодӣ, фарҳанг ва дин ва дигар бахшҳои ҷомеа маҷмӯи иттилооти фаровон пешниҳод мекунанд.

Дар ин асос гуфтан мумкин аст, ки дар забоншиносии тоҷик диссертатсияи Каримов Самариддин Раҳматуллоевич таҳти унвони “Таҳлили лингвокултурологии лексикаи ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар асоси осори хаттии забони адабии тоҷикии асрҳои X-XII” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ иқдоми муҳим буда, аз ҷумлаи корҳои арзишманди илмӣ дар ин самти омӯзиши лексикаи асрҳои X-XII ба ҳисоб меравад. Дар муқаддимаи фишурдаи диссертатсия мубрамияти мавзӯ, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, навгониҳои дар он вучуддошта, аҳамияти назариву амалӣ, усулҳои таҳқиқ ва монанди инҳо зикр шудаанд.

Боби якуми рисола «Хусусиятҳои луғавӣ-маъноии луғоти ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар забони тоҷикии асрҳои X-XII» шомили 5 фасл ва зерфаслҳои дахлдор буда, ба таърихи омӯзиши луғоти ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо, вижагиҳои маъноии онҳо бахшида мешавад. Дар фасли якум - «Омӯзиши лексикаи соҳавӣ дар заминаи забони адабии форсии тоҷикӣ асрҳои X-XII», масъалаи таърих ва дараҷаи омӯзиши лексикаи соҳавӣ баррасӣ гардида, омӯзиши лексикаи соҳавӣ, баррасии вижагиҳои гуногуни забонии онҳо дар забони тоҷикӣ тайи чанд даҳсолаи охир диққати донишмандон ва пажӯҳишгаронро ба худ ҷалб намудааст.

Баррасӣ ва таҳқиқи хусусиятҳои лингвокултурологии вожаҳои ҷавохирот ва сангҳои қиматбаҳо дар забони адабии асрҳои X-XII на танҳо дар забони тоҷикӣ, балки дар забонҳои дигари эронӣ, ки таърихан аз як решаанд, беаҳаммият нахоҳад буд, зеро забони ин асрҳо бунёд ва асоси забони форсӣ ва дарии муосир низ мебошад.

Фасли дуюми боби аввал «**Вижагиҳои маъноии лексикаи филизот ва сангҳои қиматбаҳо дар забони тоҷикии асрҳои X-XII**» низ аз ду фасл иборат буда, ба вижагиҳои маъноии лексикаи филизот ва сангҳои қиматбаҳо бахшида мешавад. Дар зерфасли «**Вижагиҳои маъноии лексикаи филизоти қиматбаҳо**» дар таъриҳ ба сарчашмаҳои таъриҳӣ аз маълум будани анвои хеле зиёди филизот ва дар байни мардум истифода шудани онҳоро қайд намуда, муаллиф таъкид менамояд, ки сиккаҳо дар баъзе ҳолатҳо дар барқарор намудани ҷузъиёти таъриҳӣ мақоми муҳим доранд. Чунончи, дар мушаххас кардани чеҳраҳои худоён, шоҳони Ҳахоманишӣ, оройиши мӯй, сару либос ва афзорҳои ҷангии онҳо маҳз тавассути сиккаҳо маълумотҳои дақиқ пайдо шудааст.

Фасли сеюми боби аввал «**Лексикаи сангҳои қиматбаҳои марбут ба баҳр дар забони тоҷикии асрҳои X-XII**» ба таҳлили вожагони ифодакунандаи номи ҷавоҳирот ва сангҳои гаронбаҳои марбут ба баҳр, ки дар забони тоҷикӣ мақоми намоён дорад бахшида шудааст. Дар эҷодиёти адибони садаҳои X-XII ин зергурӯҳи вожаҳо фаровон истифода мешаванд.

Ба андешаи диссертант паҳншавӣ ё ба забони китобат роҳ ёфтани лексикаи ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳо ба фаъолияти бозаргонон вобастагӣ доштани онҳо мебошад.

Боиси тазаккур аст, ки унвонҷӯ Каримов самариддин Раҳматуллоевич дар натиҷаи заҳматҳои тӯлонӣ тавонистааст, аз осори садаҳои X-XII маводи фаровонро ҷамъоварӣ намуда, онро тасниф ва гурӯҳбандӣ карда, як таҳқиқоти мукамалро анҷом диҳад.

Дар мавриди ҳаммаъноҳои лексикаи ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳо дар автореферати диссертатсия баъзе далелҳои ҷолиб ба назар мерасанд. Масалан, муаллиф менависад: “Вожаи марворид, ки дар осори ин даврон бо калимаҳои дур, гавҳар, садаф, лӯълӯ, буссад иваз шудааст, хеле ҷашмрас аст. Вале бо вучуди ин ҷойивазкуниҳо маънои аслии калима аз байн нарафта, балки дар пояи он маъноҳои дигари маҷозӣ ба вучуд омадаанд.”

Фасли чоруми боби аввал «**Лексикаи ҷавоҳироти оройиши занона дар забони тоҷикии асрҳои X-XII**» ном дорад. Ба андешаи муаллиф лексикаи ҷавоҳироти оройиши занона дар забони тоҷикӣ қабати махсуси лексикиро фаро мегиранд.

Дар автореферати диссертатсия вожаҳои ифодакунандаи номи ҷавоҳирот ва зебу зинати занона аз қабилҳои зеби ангуштарин, гарданбанд, ҳалқа, нигин, гулӯбанд, гӯшвор ва монанди инҳо дар маводди хаттии асрҳои XXII тафсир ёфтаанд.

Боби дуюми диссертатсия «**Вожагони ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳои забони тоҷикии асрҳои X-XII аз нигоҳи баромад**» фарогири се фасл ва зерфаслҳои дахлдор аст ва ба таҳқиқи баромади ин гурӯҳи калимаҳо бахшида шудааст. Дар ин боб вожаҳо ба вожаҳои аслии тоҷикӣ ва иқтибосӣ табақабандӣ гардида, сайри таъриҳӣ ва асолати решагии

онҳо нишон дода шудааст, ки яке аз вижагиҳои асосии диссертатсия ба шумор меравад.

Дар ин бахш ба решаи вожаҳои **гӯшвор, гавҳар, ақиқ, луълӯ, тило, булур, забарҷад, потила, марворид, балолак** ва ғ. таваҷҷуҳ шудааст.

Инчунин, дар ин боб зербоби сеюм «**Вожаҳои ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳои асрҳои X-XII-и забони тоҷикӣ дар забонҳои дигар**» ном дорад, ки аз давраҳои аввали инкишофи забони тоҷикӣ даҳҳо вожаҳои дар забонҳои дунё гузаштаанд ва ё баръакс, чандин вожаҳои забонҳои дигари дунё ба забони тоҷикӣ иқтибос гардида, бо истифодаи фаровон ҳазм гардидаанд (дар мисоли лексикаи ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳо) маълумоти нав медиҳад. Аз **ҷумла, фирӯза, зарбофт, буссад, зуммурад** ҳамчун шоҳиди ин гуфтаҳо оварда шудаанд.

Боби сеюми рисола «**Таҳлили сохтори вожагони ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳо дар забони тоҷикии асрҳои X-XII**» низ шомили се фасл аст. Фасли аввали он «**Вожаҳои сохтаи марбут ба ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳо дар забони тоҷикии асрҳои X-XII**» шомили ду зерфасл буда, калимаҳои бо ёрии пешванд ва пасвандҳо сохташуда таҳлил карда мешванд. Дар ин бахш муаллиф калимасозии вожаву истилоҳоти ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳо бо ёрии пешванду пасвандҳо нишон дода, ба шарҳи маъноӣ онҳо низ пардохтааст. Ба андешаи муаллиф бо пасвандҳо сохта шудани ин гурӯҳи лексикӣ дар осори асрҳои X-XII як раванди маъмули калимасозӣ буда, вале калимасозии пешвандии ин доираи лексикӣ хеле маҳдуд мебошад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар ин боб вожаву истилоҳоти мураккаб (**гарданбанд, зарбофт, ақиқрӯй, дурдона, зарнигор, гавҳарнигор, зарнисор** ва ғ.), истилоҳот ва вожаҳои **бисёрҷузъа** (**заррандуд, дирамзан, зарри иёр**) ва ғ. аз ҷиҳати маъно ва мавриди истифода тавзеҳ ёфтаанд.

Масалан, диссертант дар фишурдаи рисола дар бораи истилоҳи **зарри иёр** маълумоти ҷолиб овардааст: ... дар забони адабии асрҳои X-XII **зарри иёр** маъноӣ тилло ва нуқраи софӣ холисро ифода намудааст:

Баркашида оташе чу митради дебои зард,

Гарм чун табъи ҷавону зард чун зарри иёр.

Дар хулосаи фишурдаи рисола натиҷаҳои бадастомада дар бандҳои махсус оварда шудаанд ва моҳияти диссертатсияро боз ҳам равшан менамоянд. Матни тоҷикии автореферат бо матни русии он комилан мувофиқат мекунад.

Дар автореферати диссертатсия баробари дастовардҳои зиёд баъзе камбудии ҷузъӣ низ мушоҳида мешаванд, ки ислоҳи ояндаи онҳо ба фоидаи кор хоҳад буд:

1. Дар автореферати диссертатсия таркиби “осори давраи мавриди назар” истифода шудааст, ки ба назари мо мушаххас баён кардани ин таркиб ба гунаи “осори асрҳои X-XII” мувофиқтар мебошад;

2. Номи баъзе зербобҳои мундариҷа бо дохили диссертатсия мувофиқат намекунанд, ки ислоҳи онҳо ба манфиати кор хоҳад буд;

3. Дар автореферати диссертатсия баъзе ғалатҳои имлоӣ ва китобат дида мешаванд: с.3, с.4, с.7, с.9, с.16, с.18, с.22 ва ғ.

Чунин эродҳо хусусияти чузбӣ дошта, қимати илмӣ диссертатсияро паҳн карда наметавонанд ва метавонем онро ҳамчун кори илмӣ баанҷомрасида эътироф намоем.

Мақолаҳои дар маҷаллаҳои тақриршавандаи ҚОА-и назди Президенти ҶТ ва маҷмуаҳои дигари илмӣ нашрнамудаи унвонҷӯ, мухтавои диссертатсияро пурра инъикос намудаанд.

Диссертатсияи Каримов Самариддин Раҳматуллоевич бо ихтисоси илмӣ интихобнамудаи муаллиф мувофиқат менамояд. Мавзӯи диссертатсия ва мазмуну мухтавои он ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқӣ, ки дар шиносномаи ихтисоси илмӣ 10.02.01 – Забони тоҷикӣ таъйин шудаанд, комилан мувофиқат мекунад.

Ҳамин тавр, диссертатсияи Каримов Самариддин Раҳматуллоевич дар мавзӯи “Таҳлиҳи лингвокултурологии лексикаи ҷавоҳирот ва санғҳои қиматбаҳо дар асоси осори хаттии забони адабии тоҷикии асрҳои X-XII” ба талабот ва Низомномаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ мебошад.

Доктори илмҳои филологӣ,
профессори Академияи идоракунии
давлатии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳмонова Наргис Шарифовна

Имзои профессор Н.Ш. Раҳмоноваро тасдиқ мекунам:

Сардори раёсати кадрҳо, коргузори

ва корҳои махсуси АИД назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳамидов Шохрух Бозорович

Суроға: 734003 ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33

Тел.: (992 37) 224-17-86

www.apa.tj

Телефон: 917-09-02-99;

Email: nargisbonu66@mail.ru.

“15” август соли 2023